

PEDAGOGIK MAHORAT

Ilmiy-nazariy va metodik jurnal

Maxsus son

Jurnal 2001-yildan chiqa boshlagan

Buxoro – 2022

MUNDARLJA

Nodir YADGAROV. Bo'lajak chizmachilik o'qituvchilarida kasbiy ko'nikmalarni shakllantirishda axborot texnologiyalarning o'rmi	8
Sanjar AZIMOV. Tasviriy san'atda sinfdan tashqari ishlarning ahamiyati	11
Dilshod MAMATOV. Muhandislik grafikasi fanini o'qitishning innovatsion usullari (kompyuter grafikasi asosida)	14
Tolib SOBIROV, Qavmiddin OMONOV. Muhandislik grafikasini o'qitishda me'morchilik obidalaridagi geometrik yasashlarning tarbiyaviy ahamiyati	18
Arif KADIROV, Mehriniso QAHHOROVA. Yoshlarni kasb-hunarga yo'naltirishda milliy qadriyat va an'analarning o'rmi	21
Shuhrat G'ULOMOV. Tarixiy janrda O'zbekiston tasviriy san'ati rivoji	24
Shodijon BAKAYEV, Sherozjon SHOKIROV. Badiiy bezash ishlarida ranglarni to'g'ri qo'llash tartibi va ularning emotsional ta'siri	27
Qoryog'di JUMAYEV. Kasb-hunar ta'limi va tarbiya berish jarayonida sharq rivoyatlaridan foydalanish metodlari	30
Muzafar AVLIYAKULOVA. Tasviriy san'at o'qituvchisi tashkilotchi, metodist va ijodkor	32
Гульнора ХАКИМОВА. Традиционная одежда узбекских женщин	34
Viloyat TUXSANOVA. Kashtachilik san'ati	37
Muhayyo AZIMOVA. O'zbek xalq amaliy bezak san'ati turlari va ularning o'ziga xos tomonlari	41
Sanjar AZIMOV, Maftuna SULAYMONOVA. Bo'lajak tasviriy san'at o'qituvchilarini tayyorlash jarayonida tasviriy san'atning zamonaviy pedagogik va axborot texnologiyalardan foydalanish metodikasi	44
Shodijon BAKAYEV, J.B.NE'MATOV. Interyerni sharqona qirna uslubda bezatish texnologiyasi	47
Oybek SHOMURODOV. O'rta maktab tasviriy san'at fanida kompyuter texnologiyalaridan foydalanish	50
Aziza MUSINOVA. Amaliy bezak san'atida tasvir va kompozitsiyaning tutgan o'rmi	54
Akmal AMINOV. Autocad grafik dasturida 3d o'lchamli obyekt nuqtalarining koordinatalarini kiritishning o'ziga xos usullari	57
Gulshod OSTONOVA. Tasviriy san'at darslarida borliqni idrok etish hamda o'quvchilarning fazoviy tasavvurlarini oshirish	61
Нозима КАДЫРОВА, Паризод РОЗИКОВА. Особенности национального платья жительниц Бухары в XIX веке как элемент изучения истории региона	64
Nigora IBATOVA. XIX-XX asr O'zbekiston rassomlari ijodida manzara janri	67
Shahnoza IBADULLAYEVA. "Manzara janrida ijod qilgan rassomlar asaridan nusxa ko'chirish" modulini o'qitishda innovatsion ta'lim texnologiyalaridan foydalanish ahamiyati	71
Avaz SHUKUROV, Nargiza ASLANOVA. Kulolchilik - xalq amaliy bezak san'atining bir turi sifatida	76
Shodijon BAKAYEV, M.S.TO'RAYEVA, D. USMONOV. Amaliy san'atda ranglardan foydalanish va ularning o'ziga xos xususiyatlari	79
Nafisa AVLIYAKULOVA. Bo'lajak o'qituvchi shaxsiyatini rivojlantirishda zamonaviy texnologiyalaridan foydalanish	83
Sherali AVEZOV. Amaliy sanat tarixi va uning turlari	86
Muxiba SULAYMONOVA. Tasviriy san'atning shaxs ma'naviy kamolotida tutgan o'rmi	89
Alisher SHIRINOV. Tasviriy san'atni o'qitishda borliqni idrok etish mashg'ulotlari	91
Sadoqat SHODIYEVA. Arxitektura yodgorliklarida tasviriy va amaliy san'atni qo'llanilishi	94
Nozima ASLANOVA. Boshlang'ich sinf o'qish darslarida o'quvchilarning badiiy va axborotli matnlar mazmunini anglash va uni izhlash malakalarini rivojlantirish	97
Mohimur JALOLOVA. Diniy binolarda bezak san'ati	100
Maxbuba KARIMOVA. Xalq hunarmandchiligi darslarida amaliy bezak san'ati mashg'ulotlarini o'rgatish metodikasi	103
Jo'rabek YARASHEV, Maftunabonu AKRAMOVA. O'rta ta'lim maktablarda musiqaning muammo va yechimlari	106
Журабек ЯРАШЕВ, Нодира ШАДМАНОВА. Вопросы музыкальной гармонии в наследии просветителей IX-XII веков и их гуманистическое значение для культуры молодого поколения	108
Jo'rabek YARASHEV, Maxfuza KAMBAROVA. Zamonaviy pedagogikada kreativlik tushunchasi	112
Maxfuza KAMBAROVA. Umumta'lim maktablarida musiqa darslarining nazariy asoslari	117
Jo'rabek YARASHEV, Mumisa RIZOYEVA. Musiqa madaniyati darslarida stilizatsiya uslubini turli usullarda qo'llashning mazmuni	120
Zamigor ALAYEVA. Yoshlarni musiqa ta'limi orqali milliy istiqlol g'oyalari ruhida tarbiyalash	122

TASVIRIY SAN'ATNI O'QITISHDA BORLIQNI IDROK ETISH MASHG'ULOTLARI

Maqolada namoyish etiladigan narsalar, ularning tasvirlari haqidagi ma'lumotlarni bolalarga og'zaki yetkazishda ularning tahlili muhim ahamiyat kasb etishi, bu tahlil bevosita narsalarning tuzilishi, shakli, rangi, o'lchovlari, ularning mohiyati haqida savol-javob tarzida o'tkazilishi maqsadga muvofiqligi haqida fikr yuritilgan.

Kalit so'zlar: tasvir, bolalar, narsalarning tuzilishi, shakli, rangi, o'lchovi, kuzatish, idrok etish, mashg'ulot.

В статье рассматривается важную роль в донесении до детей представленной восприятие существо, и их образов. Этот анализ целесообразно проводить непосредственно в виде вопросов и ответов о строении, форме, цвете, размерах предметов, их сущности.

Ключевые слова: образ, дети, структура, форма, цвет, размер, наблюдение, восприятие, урок. *Their analysis plays an important role in conveying to children the information presented in the article, their images. It is advisable to conduct this analysis directly in the form of questions and answers about the structure, shape, color, size of objects, their essence.*

Key words: image, children, structure, shape, color, size, observation, perception, activity.

Kirish. O'qituvchilar uchun namoyish etiladigan narsalar va tasvirlar avvalo mashg'ulot mavzusi bilan bog'liq bo'lib, ular o'z tuzilishi, shakli, rangi, o'lchovlari bilan tushunarli, bolalarda his-hayajon uyg'otadigan bo'lishligi maqsadga muvofiqdir. Eng muhimi, bunday materiallar o'quvchilarni o'ylashga majbur etadigan, bolalarni yangi tushunchalar bilan boyitadigan bo'lishligi muhim.

Asosiy qism. Namoyish etiladigan narsalar, ularning tasvirlari haqidagi ma'lumotlarni bolalarga og'zaki yetkazishda ularning tahlili muhim ahamiyat kasb etadi. Bu tahlil bevosita narsalarning tuzilishi, shakli, rangi, o'lchovlari, ularning mohiyati haqida savol-javob tarzida o'tkazilishi maqsadga muvofiqdir.

Quyida borliqni idrok etish mavzusiga doir mashg'ulot ishlanmasi beriladi.

Darsning mavzusi: Kuzgi tabiat manzarasini idrok etish.

Darsning vazifalari: kuzatuvchanlik, sinchkovlik, diqqat va xotirani o'stirish. Tabiatdagi go'zallikni ko'ra bilishga va qadrlay olishga o'rgatish. Kuzgi tabiat manzarasining o'ziga xos xususiyatlari va kuzgi ishlar bilan tanishtirish.

Darsning jihozlanishi: kuz fasli tasvirlangan rasm. Kuzgi ishlarga doir manzara tasviri. Tabiat qo'yiniga sayohat. Uni tashkil etishning imkoni bo'lmagani taqdirda san'at asarlarining reproduksiyaalaridan foydalanish mumkin. Masalan: O'.Tansiqboyevning "Tog'da kuz", Z.Inog'omovning "Kuz", N.Karaxanning "Oltin kuz", I.Haydarovning "Oltin kuz", H.Basharovning "O'zbek kuzi. Shaftolilar", G.Chernuxinning "Farzandlar va nabiralari", Usta Mo'minning "Xirmonda" va boshqalar.

Bu asarlarning hammasi bilan o'quvchilarni tanishtirish shart emas. Ulardan ayrimlari (o'z xohishiga ko'ra) tanlab olinadi.

Darsning mazmuni. Mashg'ulot asosan ikki yo'nalishda olib boriladi. Birinchisi, kuzgi tabiat manzarasining xarakterli xususiyatlarini estetik idrok etish, ikkinchisi kuzgi ishlarning o'ziga xos tomonlari bilan tanishtirish. Bu vazifalarni amalga oshirish maqsadida o'qituvchi shunday obyektga tanlashi lozimki, bu obyekt ham kuz, ham kuzgi ishlar uchun xarakterli ko'rinishda bo'lsin.

Darsda o'quvchilarni maktab bog'i yoki dalaga sayohatga olib chiqish va u yerda amalga oshirilayotgan ishlar bilan tanishtirishdan boshlanadi. Sayohat jarayonida o'qituvchi bolalar e'tiborini chiroyli kuz manzarasiga jalb etadi. Ularga kuz fasli va bu vaqtdagi o'zgarishlar haqida so'zlab beradi: "Bolalar, mana hozir kuz fasli. U niqoyatda chiroyli, chunki, kuzda havo soviy boshlaydi, natijada daraxtlarning barglari o'z rangini o'zgartiradi. Ba'zi barglar qizg'ish tusga kiradi. O't-maysalar sarg'aygan bo'ladi, qisqasi, ular oltin rangga burkanadilar. Osmonda yengil parcha-parcha bulutlar paydo bo'ladi. Ertalab kuzgi ekin va o'tlarning usti oppoq qirov bilan qoplanadi. Yerga to'kilgan daraxt barglari oyoq ostida shitirilaydi. Oktyabr oyida kech pishar mevalar terib olinadi va tokdagi shirin-shakar uzumlar uziladi. Yong'oq qoqiladi. Kechki kartoshka, sabzi, piyoz, lavlagi kabi savzavotlar yig'ishtirib olinadi. Bunday ishlarni amalga oshirishda o'quvchilar ota-onalariga, maktab bog'ida esa maktab jamoasiga yordam beradilar. Kuzda shahar va qishloqlarda ko'chat o'tkazish oyligi boshlanadi. Bu ishlarda ham bolalar kattalar bilan bir qatorda qatnashadilar. Kuzgi yig'im-terim ishlari nihoyatda zavqlidir. Sayohat jarayonida o'qituvchi

emotsional-estetik vaziyat hosil qilish maqsadida bolalarga kuz va kuzgi ishlar haqidagi she'rlardan namunalar o'qib beradi. She'r o'qib bo'lingandan so'ng, tabiatning ko'rinishi bolalar bilan birgalikda tahlil qilinadi. Tahlil jarayonida kuzatilayotgan manzara yuzasidan bolalarga savollar beriladi. Bu savollar quyidagicha bo'lishi mumkin:

- Kuzda tabiatda qanday o'zgarishlar ro'y beradi?
- Qarshingizdagi manzarada qanday daraxt turlarini ko'ryapsiz?
- Daraxtlarning o'lchovi bir xilmi?
- Daraxtlarning shakli bir-biridan qanday farq qilib turibdi?
- E'tibor bering, daraxt shoxlarining yo'g'onligi bir xilmi?
- Daraxtlarning tanasi va shox-shabbalarining tuzilishi qanday?
- Osmonga ham razm soling, uning rangi qanday?
- Osmondagi bulutlarning shakli yoki rangi qanday (bulutlar bor bo'lsa)?
- O't va daraxtlarning rangida farq bormi?
- Tabiatni kuzatish jarayonida yaxshi taassurot qoldirgan narsa nima?

Tabiatni kuzatish jarayonida bolalar ba'zi bir tabiiy materiallarni (urug'lar, barglar, mayda hashoratlar, ildizlar) kolleksiya uchun yoki tasviriy ishlar uchun yig'ishlari mumkin.

Kuzatilayotgan obyekt yuzasidan savol-javob tugagach, o'qituvchi suhbatga yakun yasab, bolalarning javoblarini aniqlashtiradi, kamchiliklarini to'ldiradi, xatolarini tuzatadi.

Agar dars sinfda o'tkaziladigan bo'lsa, o'qituvchi yuqorida nomlari qayd qilingan tasviriy san'at asarlarining reproduksiyalari, diapozitivlari, slaydlarini bolalarga ko'rsatib, sinfda o'quvchilar bilan birga tahlil qiladi. Lekin, shuni ham qayd qilish lozimki, dars sinfda qanchalik ilg'or metodlar bilan olib borilmasin, baribir u anyan tabiat qo'yniga qilingan sayohatning o'rmini bosa olmaydi. Shuning uchun o'qituvchi darsni iloji boricha tabiat qo'ynida o'tkazishga harakat qilishi lozim. Uyg'a bolalarni yashash joylaridagi birona oltin rangga kirgan tabiat manzarasini kuzatish vazifa qilib topshiriladi.

Muhokamalar va natijalar. Badiiy qurish-yasash mashg'ulotlarini sinflarda o'tkazish rejalashtirilgan. Bunday mashg'ulotlarni o'tkazish uchun bolalarga turli-tuman tabiiy va badiiy materiallar zarur bo'lganligi sababli, o'qituvchi bu masalaga o'z e'tiborini ko'proq qaratishi kerak bo'ladi. O'qituvchi barcha bolalarni bunday materiallar bilan ta'minlay olmagan taqdirda bu ishga o'quvchilarni jalb etishi zarur bo'ladi. Tabiiy va badiiy, tashlandiq materiallarni to'plash uchun sinfda maxsus joy ajratilgan bo'lishligi, uni bolalar ishtirokida to'lg'izib turilishi kerak bo'ladi.

Qurish-yasash mashg'ulotlariga xos bo'lgan bir muhim jihat shundaki, bunda o'qituvchi va bolalar amaliy ishlarning bir vaqtini o'zida bajaradilar. Ayrim mashg'ulotlarda (ko'pincha 3-4-sinflarda) amaliy ish uchun hamma tayyorgarlik ishlari tugagani va topshiriq barcha bolalar uchun tushunarli bo'lganidan so'ng asosiy ishga o'tiladi.

Badiiy qurish-yasash mashg'ulotlarida o'qituvchi bolalarni faqat bir xil material yordamida ishlash bilan chegaralab qo'ymasligi lozim. Ular ham tabiiy, ham badiiy, ham tashlandiq materiallar bo'lishligi mumkin. Bunday mashg'ulotlarda o'qituvchi tabiiy va tashlandiq materiallar yordamida hashorat, qush, hayvon, odam kabilarning shaklini ko'rsatishi muhimdir. Masalan, ildizda ilon, kaltakesak, ilon baliq, yong'oq po'chog'ida toshbaqa kosasi, tuxum po'chog'ida pingvin, jo'xori o'zagida hayvon tanasi shakllarini ko'rish mumkin. Badiiy qurish-yasash ishlarida o'qituvchi materiallarning xususiyatlarini (qattiq, yumshoq, mo'rt, og'ir, yengil, yaltiroq, egiluvchan v.b.), ular bilan to'g'ri munosabatda bo'lishlik haqida ham bolalarga yetarlicha va keng tushunchalar berishi kerak bo'ladi. Turli materiallardan yasalgan narsalarni to'plab, ularni bolalarga tez-tez namoyish etib turish, ularning ijodkorligini faollashtiradi, tabiiy va tashlandiq materiallardan samarali foydalanishga yo'naltiradi.

Mashg'ulotlarning samaradorligi bolalarni uyda, ko'chada, sayohat vaqtida tabiiy va tashlandiq materiallarni ko'plab yig'ish hamda maktabga olib kelishga ham bog'liq. Shuning uchun o'qituvchi har bir darsda bu haqida bolalarga ko'rsatma berishi, yangi bajarilgan orginal qurish-yasash ishlaridan ularga ko'rsatib turishi yaxshi natijalar beradi.

Quyida badiiy qurish-yasashga doir dars ishlamas beriladi.

Darsning mavzusi: Hayvonlar tasvirini tabiiy materiallardan applikasiya usulida ishlash.

Darsning vazifalari: o'quvchilarni tasviriy faoliyatda turli materiallardan foydalanish haqidagi tushunchalarini kengaytirish, ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish. Narsalar shaklini va o'lchov nisbatlarini ko'ra bilishga o'rgatish. Applikasiya ishlash malakalarini o'stirish.

Darsning jihozlanishi: hayvonlarni tabiiy materiallardan ishlangan rasmlari, yangi yoki quritilgan barglar, bolalar kitoblariga ishlangan illyustratsiyalar.

Darsning mazmuni: o'qituvchi bolalarning bilimlarini boyitish va tasavvurlarini o'stirish uchun ular ko'rgan hayvonlarini eslashni taklif etadi. O'qituvchi savol berib, bolalarni hayvonlarning nomi va tashqi

qiyofasi haqidagi bilimlarini tekshirib ko'radi. Bunda u quyidagi savollarni berishi mumkin: "Bolalar, mana bu rasmlarga qarang, nimalarni ko'ryapsiz? Ularning tashqi qiyofalari bir-biriga o'xshaydimi? Ularning farq qiluvchi belgilarini aytib bering. Ulardan qaysilarini ko'rgansiz? Nomlarini ayting! Ana shu rasmdagi hayvonlarning barglardan ishlangan applikasiya tasvirini ko'rsating va xarakterli belgilariga ko'ra nomini ayting! O'z oldingizda turgan barglardan ko'rgazmali qurolida tasvirlangan birorta hayvonning tashqi ko'rinishiga mos keladiganlarini tanlab oling! Ana shu barglardan nima qilish mumkin? Mana bu applikasiya qanday barglardan ishlangan?"

So'ng o'qituvchi o'quvchilarning javoblaridagi kamchiliklarni to'ldirib, ko'rgazmali qurol asosida ularning tushunchalarini yanada boyitadi. Buna o'qituvchi bolalarning diqqat-e'tiborini asosan hayvonlarning tashqi ko'rinishlariga, qiyofalariga, xarakterli belgilariga, o'lchovlari va o'lchov nisbatlariga qaratishi lozim. Asosiy ishga o'tishdan avval o'qituvchi bolalarga par xil tabiiy va badiiy materiallarni ko'rsatib, ulardan turli hayvonlar ishlash mumkinligini bildiradi. Navbatdagi ish o'quvchilarga barglardan biror hayvonning tashqi ko'rinishini amaliy tarzda ko'rsatishdir. Masalan, o'qituvchi bolalarga xo'roz tasvirini ishlab ko'rsatish uchun kattaroq bargni tanlab oladi va uni o'rtasidan qaychida qirqib, teng ikkiga bo'ladi. Bargning bir tomonidan xo'rozning bosh qismini tasvirlash uchun bir ozgina qiyib tashlaydi. So'ngra uni fon uchun tanlangan qog'ozga yopishtiradi. Keyin xo'rozning oyoqlarini mayda barglardan yasaydi. Mo'yqalam yordamida xo'rozning qora rang bilan ko'z va og'zini chizadi.

Bolalar tayyorlangan barg shakllarini o'qituvchining ruxsati bilan, yopishtirishga o'tadilar. Bunda hayvon tasvirining qaysi detallari tasvirning tagida qolishi kerak bo'lsa, oldin o'sha qismi yopishtiriladi. So'ngra boshqa qismlarini yopishtirishga o'tiladi. Bunda o'qituvchi barglarni qog'ozga yopishtirishda ehtiyot bo'lishni, bargning orqa tomoniga mo'yqalamda yelim surgach, kerakli joyga qo'yib, ustidan latta bilan bosib, tekkislash va ortiqcha yelimni latta bilan astalikda artib olish kerakligini eslatadi.

Dasr oxirida o'quvchilarning ishlari namoyish taxtasiga qo'yiladi va bolalar bilan birgalikda tahlil qilinadi. Uyg xo'roz tasvirini kattaroq o'lchovda, boshqa shakldagi va rangdagi barglardan tayyorlash vazifa qilib topshiriladi.

Xulosa qilib shuni aytish kerakki, umumiy o'rta ta'lim maktablarida tasviriy san'at o'quv predmetining maqsadi barkamol, komil insonni, ayniqsa, badiiy madaniyatini shakllantirishdir. Tasviriy san'at o'quv predmeti har bir inson uchun zarur bo'lgan badiiy madaniyatga doir elementar bilim va malakalar beradi.

Adabiyotlar

1. Tolipov N. Maktabda tasviriy san'at to'garage. -T.: "Fan", 1995.
2. Umumiy o'rta ta'lim maktablarida tasviriy san'at ta'limi konsepsiyasi. Toshkent, 1995.
3. Olimov, S. S., & Mamurova, D. I. (2021). Graphic Information Processing Technology and its Importance. *European Journal of Life Safety and Stability (2660-9630)*, 10, 1-4.
4. Khodjayeva N. S., Mamurova D. I., Nafisa A. Importance in pedagogical techniques and educational activity //International Engineering journal For Research & Development. – 2020. – T. 5. – №. CONGRESS. – C. 5-5.
5. Азимов, Б. Б., Азимова, М. Б., Тухсанова, В. Р., & Сулаймонова, М. Б. (2021). Педагогические, психологические и методические основы проведения бесед об искусстве. *European science*, (2 (58)), 38-40.
6. Авлякулова Н. М. и др. Роль культуры и искусства в подготовке будущих учителей к творческой деятельности //European science. – 2021. – №. 2 (58). – С. 95-97.
7. Шомуродов, О. Н., Ширинов, А. Л., Батиров, Д. С., & Хакимова, Г. А. (2021). Методология использования цветов и краски при обработке изображений. *Наука и образование сегодня*, (5 (64)), 80-82.
8. Samadvich, A. S., Nayimovich, A. S., & Nosirovna, S. M. (2021). Technology Of Teaching Fine Arts And Science Classroom. *International Journal of Progressive Sciences and Technologies*, 25(2), 109-111.
9. Сулаймонова, М. Б., Азимов, Б. Б., Азимова, М. Б., & Тухсанова, В. Р. (2021). Достижение эстетической и нравственной зрелости обучающихся изобразительному искусству. *European science*, (3 (59)), 53-56.